

Produkce cukrové třtiny a cukru na Kubě a její konkurenceschopnost v mezinárodním obchodě

SUGAR CANE AND SUGAR PRODUCTION IN CUBA AND ITS COMPETITIVENESS IN INTERNATIONAL TRADE

Milan Palát – Soukromá vysoká škola ekonomická

Kuba v minulosti patřila mezi významné světové producenty a vývozce třtinového cukru. Po revoluci v roce 1959 a orientaci na Sovětský svaz ovšem svoji výhodnou pozici na světovém trhu ztratila, a to především v obchodě se Spojenými státy. Po rozpadu Sovětského svazu ztratila Kuba opět klíčovou cílovou zemi, do které exportovala značný objem cukru, a produkce i vývoz komodity oproti minulosti znovu výrazně poklesly. Tento článek si klade za cíl představit vývoj a ekonomické souvislosti produkce cukrové třtiny a cukru na Kubě, včetně období restrukturalizace a aktuálních problémů konkurenceschopnosti kubánského cukru na světovém trhu.

Historické souvislosti produkce cukrové třtiny a cukru

Produkce cukrové třtiny má v kubánské ekonomice již tradičně klíčovou roli, a to od počátku koloniální minulosti této země. Sklizeň třtiny na Kubě obvykle trvá od konce listopadu přibližně do začátku května, kdy je počasí převážně suché, teploty jsou nižší a rostliny cukrové třtiny obsahují nejvíce cukru. Výnosy cukru pak s nástupem horkého a vlhkého letního počasí výrazně klesají.

Největším odběratelem kubánského cukru na počátku 20. století byly Spojené státy, neboť domácí spotřeba na Kubě byla s ohledem na místní populaci poměrně nízká, a tak převážná část produkce mohla být exportována. Kuba byla v té době

Obr. 1. Třtinová plantáž na Kubě

naopak silně závislá na dovozu řady produktů ze Spojených států. Vhodná geografická poloha a nízká vzdálenost amerického trhu umožňovala rychlou a efektivní přepravu komodit do amerických přístavů i zpět, a tedy i nízké dopravní náklady. Vzhledem k vysoké závislosti kubánské ekonomiky na USA tehdy její prosperita velmi silně závisela na vývoji cen cukru na světových trzích, především však ve Spojených státech (1).

V letech těsně před kubánskou revolucí v roce 1959 tvořil export kubánského cukru ročně okolo 5 mil. t. Tehdejší vysoká konkurenceschopnost cukru z Kuby byla pozitivně ovlivněna vynikajícími půdními i klimatickými podmínkami země, ale zásadní roli hrála vysoká úroveň produkce cukrové třtiny a velmi dobře organizovaný cukrovarnický sektor. Schopnost cenové konkurence vedla k dominanci Kuby na světových trzích a v mezinárodním obchodě s cukrem. Země mohla v rámci amerického systému kvót přibližně 60 % své produkce vyvázet právě do Spojených států, před kubánskou revolucí dosahoval export do USA až 3 mil. t cukru ročně.

Znárodnění a změna tržní orientace po kubánské revoluci

Čilé obchodní vztahy se zhroutily v roce 1960, kdy na Kubě došlo ke znárodnění soukromých podniků. Kubánská kvóta na vývoz cukru do USA byla pozastavena a na obchod s Kubou bylo uvaleno embargo. V roce 1965 již dvě třetiny produkce směřovaly do socialistických zemí a pouze třetina do ekonomik tržních, ale i přes uvedený zřetelný propad se tato třetina exportu stávala vítaným zdrojem tvrdé měny. Rostl export cukru do Sovětského svazu, který později dosáhl až okolo 60 % veškerého kubánského exportu této komodity (1). Kubánský cukr našel odbytiště i v Číně a v dalších zemích sovětského bloku, a to zejména díky řadě dohod včetně přístupu na trhy členských zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci (2), jíž se Kuba nakonec pod tlakem ekonomické reality v roce 1972 stala plným členem.

Díky změně tržní orientace Kuby a Sovětským svazem vypláceným subvencím k produkci byla Kuba schopna až do počátku 90. let udržet poměrně vysokou produkci cukru a prodávat za ceny převyšující ceny obvyklé na světovém trhu (3). Na přelomu let 1969 a 1970 při tzv. „dlouhé sklizni“ byly dokonce veškeré dostupné zdroje na Kubě zkoncentrovány na dosažení magické hranice výroby ve výši 10 mil. t cukru. Toto politicky motivované zvýšení produkce využívané hojně v tehdejší propagandě ovšem nebylo trvale udržitelné a v příštích několika letech vyústilo v prudký propad výroby. Produkce se opětovně zvýšila koncem sedmdesátých let 20. století, a to v důsledku navýšení pěstitelské plochy a zlepšení výnosů cukrodárných plodin (1).

Počátkem 80. let 20. stol. bylo na Kubě pro pěstování cukrové třtiny využíváno přes 1,6 mil. ha půdy. Do konce desetiletí plocha zemědělské půdy na Kubě vzrostla na 1,9 mil. ha a na 43 % byla pěstována cukrová třtina. Koncem osmdesátých let kubánské výrobní kapacity zahrnovaly 156 cukrovarů s celkovou zpracovatelskou kapacitou 647,2 tis. t cukrové třtiny denně. V 80. letech se roční produkce cukrové třtiny na Kubě pohybovala mezi 64–77 mil. t, což s cukerností 10–11 % činilo v průměru 7,4 mil. t cukru ročně. Od 70. let docházelo k postupné intenzifikaci kubánského zemědělství, zejména intenzivnímu využívání zemědělských strojů. Při sklizni v roce 1989 bylo již 67 % plochy sklíženo kombajny, přičemž v roce 1980 to bylo jen 45 % a v roce 1975 pouhých 25 %. Počátkem devadesátých let zůstala výroba cukru a cukrové třtiny vysoká – produkce v roce 1990 dosáhla 74,4 mil. t cukrové třtiny a 8 mil. t cukru. Poté se již v 90. letech produkce výrazně propadala až na 34 mil. t cukrové třtiny a 3,8 mil. t cukru v roce 1999. Pokles výroby se nezastavil ani s nástupem nového tisíciletí. K jeho příčinám patří i kritický nedostatek dovážených hnojiv, pesticidů, pohonných hmot, náhradních dílů pro zemědělskou mechanizaci, vozidla a zařízení cukrovů. V roce 1994 se produkce cukru snížila až na polovinu produkce roku 1990. Poté se do jisté míry stabilizovala až do začátku restrukturalizace cukrovarnictví (4). Proces transformace v zemědělství na Kubě je velmi specifický a nelze jej příliš srovnávat s transformací v jiných zemích (5).

Dopady restrukturalizace cukrovarnictví na Kubě

V roce 2002 vznikl na Kubě plán restrukturalizace cukrovarnického průmyslu známý jako Tarea Alvaro Reynoso (TAR) nebo stručně „redimensionamiento“, což doslovně znamená „změnu velikosti“. Tento radikální plán, který vedl v konečném

Tab. 1. Počty kubánských cukrovarů podle provincií po restrukturalizaci cukrovarnického průmyslu (4)

Provincie	Produkce cukru	Cukr a melasa jako krmiva	Mimo provoz
Pinar del Río	2	1	2
La Habana	5	1	9
Ciudad de la Habana	0	0	1
Matanzas	6	2	13
Villa Clara	11	2	15
Cienfuegos	7	0	5
Sancti Spiritus	3	2	4
Ciego de Avila	6	0	3
Camagüey	7	2	5
Las Tunas	4	1	2
Holguín	6	1	3
Granma	6	0	5
Santiago de Cuba	6	1	1
Guantánamo	2	1	3
Celkem	71	14	71

Obr. 2. Význam třtiny pro kubánskou ekonomiku odráží i podoba kubánských bankovek (Che Guevara sklízí třtinu)

důsledku k obrovskému kolapsu kubánského cukerního sektoru, měl tři základní cíle. Prvním bylo dosažení efektivity a konkurenceschopnosti v produkci cukru. Dále šlo o úsilí zvýšit produkci potravin prostřednictvím zemědělské a průmyslové diverzifikace. A v neposlední řadě se jednalo o snahu rozvíjet udržitelné zemědělství podporované znalostmi a lidským kapitálem (4). Plán restrukturalizace průmyslu měl být postupně zaveden během tří následujících let, tedy do roku 2005. Provádění plánu však bylo urychleno a všechny změny měly být implementovány již do roku 2004. V tab. I. je uveden počet cukrovarů v jednotlivých kubánských provinciích po uskutečněné restrukturalizaci. Z tabulky je zřejmé, že po restrukturalizaci bylo na Kubě v činnosti ponecháno 71 cukrovarů. Stejný počet cukrovarů ukončil činnost, což představovalo zhruba 38 % zpracovatelské kapacity před restrukturalizací. Produkce zbývajících cukrovarů pak soužila pouze ke krmeným účelům. V důsledku restrukturalizace se centrum cukrovarnického průmyslu posunulo směrem na východ, provinciemi s největšími kapacitami se staly Ciego del Avila a Camagüey. Záměrem bylo pěstovat třtinu s výnosem 54 t·ha⁻¹ vyrábět 4 mil. t cukru, což se ovšem nenaplnilo (6). Ještě v roce 2002 Kuba produkovala v 34,7 mil. t cukrové třtiny a 3,5 mil. t cukru ročně. O rok později, v prvním roce restrukturalizace, se produkce třtiny propadla na 23 mil. t, výroba cukru se klesla o třetinu na 2,3 mil. t. Produkce cukrové třtiny v roce 2004 pak byla obdobná jako v předchozím roce. V následujících letech produkce cukrové třtiny i cukru dále klesala. Nejnižší byla v roce 2006, ve kterém bylo sklíženo jen 11,2 mil. t cukrové třtiny a výroba cukru se byla pouze 1,2 mil. t. Od té doby produkce cukrové třtiny kolísala přibližně mezi 12 až 18 mil. t a výroba cukru mezi 1,2 až 1,9 mil. t. I když základní faktory působící na nabídku a poptávku na světovém trhu cukru zůstaly nezměněny (7), Kuba i během dalších let postupně ztrácela své postavení na tomto trhu.

Produkce cukrové třtiny a cukru v posledních pěti letech

V důsledku trvalého poklesu příjmů z exportu od roku 2014 došlo ke zpomalení ekonomického růstu, což se na Kubě projevilo i snížením dovozu jiného zboží a vedlo k zaostávání plateb některým dodavatelům i vládám. Zahraniční dluh Kubu v roce 2015 dosahoval výše 15,8 mld. dolarů. V dalších letech již nebyly údaje o zadlužení ani zveřejňovány. V průběhu let 2013–2017 se kombinovaný vývoz a dovoz snížil o jednu čtvrtinu, přičemž roční import v tomto období klesl z 15,6 mld.

Obr. 3. Kubánský třtinový cukrovar „5. září“ v provincii Cienfuegos

dolarů na 11,3 mld. dolarů. V roce 2016 bylo zahájeno vládní snižování alokace pohonných hmot a elektřiny státním podnikům a omezování „nepodstatného“ dovozu. Tato opatření vedla k nedostatku téměř veškerého zboží, od chleba a léků až po vejce a v rámci produkce sledovaných komodit k nedostatku, náhradních dílů, hnojiv a surovin. Využití zemědělské techniky při pěstování cukrové třtiny na Kubě je přitom nezbytné pro zvyšování výnosů a udržení konkurenceschopnosti.

Výnos cukrové třtiny silně ovlivňuje průběh počasí během vegetace. V sezoně 2017/2018 byla sklizeň cukrové třtiny velmi negativně zasažena přírodními vlivy (sucho, hurikán Irma, dešťové srážky v období sklizně) (8). Většina cukrovarů v důsledku hurikánu, který Kubu zasáhl v roce 2017, nezačala provoz až do začátku roku 2018. Státní monopol AZCUBA plánoval v sezoně 2017/2018 vyrobit 1,6 mil. t cukru (9). V této sezoně ovšem došlo k nečekaně intenzivním dlouhodobým dešťovým srážkám, trvajícím od konce prosince do poloviny února, které přerušily provoz cukrovarů na více než měsíc a sklizeň se tak nečekaně prodloužila do května či dokonce až června. A tak přes původní optimistické předpoklady údaje řadí sklizeň cukrové třtiny 2017/2018 mezi historicky nejnižší za 120 let a produkci cukru předpokládají přibližně 1 mil. t (6). Kuba sice v minulosti málokdy naplnila svůj plán produkce cukru a cukrové třtiny, ale po chudé sklizni 2017/2018 bylo naplnění stanoveného plánu v další sezoně vnímáno jako zvláště důležité. Reálné odhady roku 2018/2019 předpokládají výrobu 1,1–1,3 mil. t cukru, což je o 30 % méně, než předpokládal plán produkce cukru ve výši 1,5 mil. t, ale o 31 % více než produkce předchozího roku poznamenaná zmíněnými přírodními katastrofami (10).

Kuba průměrně ročně spotřebuje 600–700 tis. t cukru, dalších 400 tis. t ročně exportuje na základě smlouvy do Číny a zbytek produkce prodává na světovém trhu (6). Ovšem vzhledem k poklesu výroby byla země poprvé za téměř jedno desetiletí nucena cukr v roce 2018 dokonce dovážet, obdobně i v roce 2019. Pokles produkce cukru má pro kubánské hospodářství velmi nepříznivé ekonomické dopady, neboť země se kvůli ní potýká se závažnou krizí likvidity. K negativním faktorům, které stav ekonomiky ještě dále zhoršují, patří také politická nestabilita

a ekonomický kolaps ve Venezuele, významném obchodním partneru Kubu, nové sankce USA i samotná neefektivnost fungování kubánské ekonomiky (10). Vlivy produkce cukrové třtiny a stavu cukrovarnictví se v kubánském hospodářství zprostředkovaně projevují i v dalších propojených sektorech; cukerní sektor tak ovlivňuje např. výrobu elektrické energie, produkci krmiv nebo výrobu rumu.

Přestože cukrovarnictví dlouhodobě bylo klíčovým kubánským odvětvím, dnes se mu již významem přibližují ostatní sektory jako např. cestovní ruch, produkce tabáku, těžba niklu nebo výroba léčiv (6).

Závěr

Kuba byla v minulosti velmi významným světovým producentem cukrové třtiny a cukru. Cukrovarnictví dlouhodobě bylo nejvýznamnějším kubánským průmyslovým odvětvím a významně se podílelo na exportu. Jeho role v ekonomice země se však od počátku devadesátých let výrazně snižovala. Plánované cíle produkce cukrové třtiny a cukru se jen málokdy podařilo naplnit, je však třeba poznamenat také, že v několika uplynulých letech byla produkce poznamenána i kombinací nepředvídatelných přírodních katastrof (ničivé škody po hurikánu, velké sucho, silné deště v období sklizně). Od roku 2018 byla Kuba dokonce nucena cukr začít i dovážet. Pokles jeho produkce má pro kubánské hospodářství velmi nepříznivé ekonomické dopady a ačkoli cukrovarnictví v minulosti bylo klíčovým kubánským odvětvím, jeho význam se stále snižuje.

Souhrn

Tento článek si klade za cíl představit vývoj a ekonomické souvislosti produkce cukrové třtiny a cukru na Kubě, včetně období restrukturalizace i aktuálních problémů konkurenceschopnosti na světovém trhu. Produkce cukrové třtiny má v kubánské ekonomice tradičně klíčovou roli, a to již od počátku její koloniální minulosti. Velké tržní otřesy způsobila kubánská revoluce v roce 1959, situace po pádu komunismu v řadě zemí v 90. letech, zejména rozpad Sovětského svazu, na němž byla Kuba silně ekonomicky závislá, i pozdější zásadní restrukturalizace celého odvětví na počátku nového tisíciletí. V současnosti se produkce cukrové třtiny a cukru potýká s trvajícím neefektivností fungování kubánského hospodářství, ale také s častějšími nepříznivými změnami počasí, které vedou k vysokým škodám na sklizni a projevují se v následné nízké produkci cukru.

Klíčová slova: cukrová třtina, cukr, produkce, restrukturalizace, obchod, konkurenceschopnost, Kuba.

Literatura

1. ECHEVARRÍA, O. A.: *Cuba and the International Sugar Market*. [online] https://www.ascecuba.org/asce_proceedings/cuba-and-the-international-sugar-market/, cit. 15. 5. 2019.
2. ALONSO, J.; BUZZANELL, P.: Cuba's Sugar Economy: Recent Performance and Challenges for the 1990s. In MACDONALD, S. B.; FAURIOL, G. F. (EDS): *The Politics of the Caribbean Basin Sugar Trade*. New York: Praeger, 1991, 12 s.

3. BUZZANELI, P.: Cuba's Role and Position in the World Sugar Market. In *American Agricultural Economics Association and Association of Environmental and Resource Economists*. Indianapolis, Indiana, 1995, 9 s.
4. PÉREZ-LÓPEZ, J.: *The Restructuring of the Cuban Sugar Agroindustry: A Progress Report*. [online] https://www.ascecuba.org/asce_proceedings/the-restructuring-of-the-cuban-sugar-agroindustry-a-progress-report/, cit. 15. 5. 2019.
5. RIERA, O.; SWINNEN, J.: Cuba: Agricultural Transition and Food Security in a Global Perspective, Paper Series, LICOS, Leuven, 2015 (361), 50 s.
6. FRANK, M.: *Cuban Raw Sugar Production Headed Toward 30 Percent Decline*. [online] <https://www.reuters.com/article/us-food-cuba-sugar/cuban-raw-sugar-production-headed-toward-30-percent-decline-idUSKBN1HN24L>, cit. 15. 5. 2019.
7. RUMÁNKOVÁ L.; SMUTKA L.: Global Sugar Market – The Analysis of Factors Influencing Supply and Demand. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 61, 2013 (2), s. 463–471.
8. *Cuban Government Blames the Weather for Worst Harvest in More Than a Century*. 14YMEDIO, 2018, [online] <https://translatingcuba.com/cuban-government-blames-the-weather-for-worst-harvest-in-more-than-a-century/>, cit. 15. 5. 2019.
9. *Sugarcane Production*. AZCUBA, 2018, [online] <https://www.azcuba.cu/en/sugarcane-production>, cit. 15. 5. 2019.
10. *Cuban Sugar Harvest One of Lowest in 120 Years, Exports Met*. Havana-live, [online] <https://havana-live.com/cuban-sugar-harvest-one-of-lowest-in-120-years-exports-met/>, cit. 15. 5. 2019.

Palát M.: Sugar Cane and Sugar Production in Cuba and its Competitiveness in International Trade

This paper aims to present the development and economic circumstances of sugar cane and sugar production in Cuba, including the period of restructuring as well as the current issues of competitiveness of this commodity on the world market. Sugarcane production has traditionally played a key role in the Cuban economy from the beginning of its colonial past. Big market shocks were caused by the Cuban revolution of 1959, during the period after the collapse of Communism in many countries in the 1990s, especially the collapse of the Soviet Union, on which Cuba was heavily economically dependent, and finally the fundamental restructuring of the whole sector at the beginning of the new millennium. Nowadays, sugar cane and sugar production are facing a continuous inefficiency of the Cuban economy, but also more frequent unfavourable weather changes, leading to enormous harvest damages and consequent low sugar production.

Key words: sugar cane, sugar, production, restructuring, trade, competitiveness, Cuba.

Kontaktní adresa – Contact address:

doc. Ing. Milan Palát, Ph.D., Soukromá vysoká škola ekonomická, Katedra ekonomie a veřejné správy, Loucká 21, 669 02 Znojmo, Česká republika, e-mail: milan.palat@gmail.com

OSOBNÍ

K osmdesátinám profesora Pavla Kadlece

Prof. Ing. Pavel Kadlec, DrSc., se narodil 24. května 1940 v Českých Budějovicích. Po maturitě na tamním gymnáziu absolvoval v letech 1957–1962 Vysokou školu chemicko-technologickou v Praze, Fakultu potravinářské technologie.

V roce 1962 nastoupil jako chemik a technolog do cukrovaru Hodonín, kde mělo počátek jeho celoživotní zaměření na cukrovarnický obor. V letech 1964–1967 absolvoval vědeckou aspiranturu na VŠCHT se zaměřením na oblast zavádění moderních separačních metod do technologie cukru s názvem „Ionexové membrány v cukrovarnictví“. Od roku 1967 pracoval jako odborný asistent na Katedře chemie a technologie sacharidů VŠCHT, kde byl v roce 1975 habilitován docentem v oboru technologie cukru. V roce 1988 obhájil doktorskou práci na téma „Vlastnosti cukerných roztoků a meziproduktů při výrobě cukru“ a obdržel vědecký titul doktora technických věd. Následující rok byl jmenován profesorem v oboru technologie cukru.

Katedru chemie a technologie sacharidů (nyní Ústav sacharidů a cereálií) vedl prof. Kadlec v letech 1981–1993, pracoval také jako proděkan fakulty, prorektor VŠCHT a v období 1994–2000 byl děkanem Fakulty potravinářské a biochemické technologie.

Činnost profesora Kadlece v oblasti pedagogické i vědecké je nesmírně rozsáhlá a trvale pevně navázána na problematiku technologie cukru. Na Ústavu chemie a technologie sacharidů při své dlouholeté pedagogické práci vychoval řadu odborníků pro cukrovarnický průmysl i pro další odvětví potravinářského průmyslu. Je autorem nebo spoluautorem více než 150 článků v odborných časopisech, 100 přednášek a 50 posterů na mezinárodních a tuzemských konferencích, je i spoluautorem 6 patentů. V posledním desetiletí se prof. Kadlec věnuje se svými spolupracovníky především tvorbě nových a velmi cenných odborných knih v oblasti potravinářské technologie, řízení a regulace, moderních procesů i potravinářského zbožíznalectví. Jejich kvalitu a význam odráží mj. vydání v cizojazyčných verzích, např. dvoudílné „Measurement and control of chemical, food and biotechnological processes“.

Prof. Kadlec je čelným představitelem potravinářské pedagogiky, vědy a výzkumu doma i v zahraničí. Byl uznávaným členem a zástupcem Česka v řadě mezinárodních organizací, např. ICUMSA, CITS-ESST, IUFOST, EFFOST a AEP. Byl členem Rady ČAZV a stále je aktivním členem redakční rady Listů cukrovarnických a řepařských. Vědecká práce prof. Kadlece je vysoce uznávána v tuzemských i mezinárodních organizacích, v roce 2019 byl oceněn za celoživotní práci na Generálním zasedání cukrovarnické organizace ESST.

Prof. Ing. Pavel Kadlec, DrSc., patří pro svou vstřícnou, přátelskou a optimistickou povahu mezi oblíbené vysokoškolské učitele i spolupracovníky. Je vždy připraven pomoci a poradit studentům a kolegům při pedagogické či vědecké práci a předat jim své jedinečné zkušenosti a znalosti. Do dalších let přejeme jubilantovi pevně zdraví i osobní spokojenost a těšíme se na další úspěšnou spolupráci na vysoké škole.

Zdeněk Bubník

